

Parlament del Dr. Hilari Ragner

En l'acte de commemoració del
70è aniversari de l'afusellament del
President Lluís Companys i Jover

Organitzat per la Comissió de la Dignitat
Església de Sant Agustí
- Barcelona -

Abril de 2010

Companys i la dignitat de Catalunya

Ángel Ossorio y Gallardo, el defensor de Companys en el procés després del 6 d'octubre, havia estat donant conferències per Catalunya i el dia de sant Jordi de 1936 va anar al Palau de la Generalitat a saludar el President, que el va rebre amb grans mostres d'afecte i gratitud. Com és de tradició en aquella diada, a les galeries del Palau hi havia la fira de roses. Tot passant davant de la capella de sant Jordi – conta Ossorio – “la vaig trobar com sempre havia estat en tal dia, feta una brasa d'or”, plena de flors, de lluminàries i de fidels. Una mica sorprès, va dir: “Caram, estimat Companys, la veritat és que no es coneix gaire que hi hagi al front d'aquesta casa un lliurepensador com vostè”. Companys li va respondre amb gran serietat: “Jo sóc el governant transitori i no tinc cap dret a imposar a ningú el meu criteri personal. Aquestes bones gents són les que des de fa segles vénen a resar al sant en aquest dia. El meu deure és de respectar-les i de defensar-les. Jo no hi entraré. D'aquí a una estona vindran les meves germanes. Sóc aquí com a guardià del dret de tots. Mentre ocupi el meu càrrec no hi haurà ningú que pertorbi la llibertat de cap catòlic”.

Em plau de recordar el nostre president màrtir, en el setantè aniversari del seu afusellament, en aquesta església de Sant Agustí, incendiada tres mesos després d'aquell Sant Jordi del 1936, però anys a venir lloc de refugi i trobament per a la resistència democràtica, nacionalista i antifranquista.

“Mentre ocupi el meu càrrec no hi haurà ningú que pertorbi la llibertat de cap catòlic”, deia Companys el 23 d'abril de 1936. Tres mesos més tard, la llibertat de tots els catòlics va ser brutalment pertorbada, sense que ell pogués complir la seva promesa. Algunes publicacions recents n'hi ha fet retret, i fins han volgut embrutar la seva memòria fent-lo responsable dels assassinats i incendis que es van produir en els primers mesos de guerra i revolució. Això és desconèixer la situació real de Companys i la Generalitat l'endemà de la revolta. Ara està de moda dir que no hi havia incontrolats, sinó que tots estaven molt ben controlats de del Comitè o fins des de la Generalitat. No ho crec just. Era aleshores sabut de tothom que el govern de la Generalitat no controlava la situació. Fins era tema d'humor, i de vegades humor macabre. El *Noticiero Universal*, diari més proper al PSUC que a la CNT, publicava cada dia una secció sota la rúbrica de “Lo de siempre”, en la qual ironitzava sobre certs accidents que succeïen cada dia, fruit del descontrol general. Sobretot eren de dues menes: autos requisats que un conductor poc expert xocava, o que a un milicià poc expert se li havia disparat el fusell i havia mort o ferit algun pacífic vianant. La revista humorística *L'Esquella de la Torratxa*, que es reia de tot, fins del govern, va publicar un acudit de Pere Calders, que signava Kalders, que representava una parella al llit, amb la roba molt ben plegada damunt d'una cadira. Entra un senyor, que se suposa que és el marit, i la senyora, des del llit estant, li diu: “No pensis malament. Aquest jove és un incontrolat!”

Un dels mites de la guerra civil és que a Barcelona el poble en armes va derrotar els militars sollevats. Tots dos bàndols van tenir interès, en la seva propaganda, per fomentar aquest mite: els republicans i la Generalitat, per poder dir que el poble estava amb ells; els franquistes, per justificar la derrota dels militars, que essent poquets haurien estat vençuts per una turba immensa. De fet, qui els va derrotar van ser les forces d'ordre públic a les ordres de la Generalitat (Guàrdies d'Assalt, mossos d'esquadra i al final la Guàrdia civil), però després els anarquistes van capitalitzar la victòria. El pla de la revolta era, des de les casernes situades a la perifèria de la capital, convergir sobre el centre i ocupar els principals punts polítics i estratègics: Palau de la Generalitat, Conselleria de Governació, Comissaria d'Ordre Públic, Telefònica, la ràdio, etc. Però la revolta es veia venir, i el Comissari d'Ordre Públic, capità Frederic Escofet, amb l'excel·lent diplomata d'Estat Major Vicenç Guarner, tenien confidències dels plans, preveïen les línies d'atac i els estaven esperant, de manera que quan a les 4 del matí del 19 de juliol les diverses columnes van sortir de les casernes, despreocupadament, pensant que tot passaria com el 6 d'octubre i a la primera canonada les forces de la Generalitat fugirien o es rendirien, es van trobar que els metrallaven des dels terrats, balcons i portals, i es van haver de refugiar on van poder, com és ara els Carmelites de la Diagonal. Només una columna va arribar a ocupar la universitat i la Telefònica, a la plaça de Catalunya, i una altra va penetrar pel Paral·lel, fins a la bretxa de Sant Pau. A les 9 del matí ja totes les columnes dels insurrectes es trobaven a la defensiva, encerclades. El cop, a Barcelona, havia fracassat, i era només qüestió d'hores que es rendissin, a no ser que la revolta hagués triomfat a tot Espanya, que no va ser el cas. Els sindicats anarquistes feia dies que demanaven armes per combatre la revolta prevista, però la Generalitat els les negava, sabent que no combatrien per la República sinó per la revolució social. Els sindicalistes vigilaven les casernes, i quan les columnes van sortir van fer sonar les sirenes de les fàbriques, i molts d'ells es van afegir a les forces d'ordre públic que tenien acorralats els militars. Quan els diferents reductes dels insurrectes s'anaven rendint, els sindicalistes els prenién les armes, i certament van actuar amb gran coratge i van tenir moltes baixes. Al migdia el general Aranguren va posar la Guàrdia civil a les ordres de la Generalitat, i això va acabar de decidir la jornada. Si la Guàrdia civil s'hagués unit a la revolta (i ho hauria hagut de fer si el general Llano de la Encomienda hagués declarat l'estat de guerra, ja que aleshores hauria passat a les ordres de l'autoritat militar), el resultat hauria trigat més, però hauria estat el mateix.

El moment decisiu va ser quan, rendida la caserna de Sant Andreu, els anarquistes es van emparar dels 30.000 fusells que s'hi custodiaven i així es van fer els amos del carrer. Es pot discutir si Companys ho havia d'haver impedit i si en aquelles hores de confusió, afegint-s'hi l'agraïment per la col·laboració i l'eufòria de la victòria, va badar, però, a diferència del que va passar a Madrid, la Generalitat no va armar els sindicats, i prendre'ls *a posteriori* els 30.000 fusells hauria exigut una segona batalla, més dura que la primera i de resultat dubtós. Companys va seguir un altre camí: va convocar els caps dels anarquistes. De l'entrevista, el dia 20, només en tenim el relat dels anarquistes: Abad de Santillán, Peirats i Garcia Oliver. Segons aquests,

Companys, que anys enrere havia defensat sindicalistes, va reconèixer que darrerament els havia tractat molt malament; estava disposat a retirar-se, però si volien podien comptar amb ell i amb el govern de la Generalitat per a continuar la lluita contra el feixisme. Els dirigents de la CNT-FAI, contra els seus principis àcrates, van acceptar de col·laborar amb el govern català i amb partits polítics, i així es va constituir el 21 de juliol el Comitè Central de les Milícies Antifeixistes, en el qual, a més de tres representants de la CNT (Buenaventura Durruti, Josep Asens Giol i Joan Garcia Oliver) i dos de la FAI (Diego Abad de Santillán i Aurelio Fernández) n'hi havia tres del sindicat socialista UGT (José del Barrio, Salvador González i Antonio López Raimundo) i de partits polítics del Front Popular: un del PSUC (Josep Miret), dos del POUM (Josep Rovira i Julián Gorkin), tres d'ERC (Artemi Aiguader, Jaume Miravittles i Joan Pons), un de la Unió de Rabassaires (Josep Torrents) i un d'Acció Catalana i Republicana (Tomàs Fàbregues), amb dos assessors militars de confiança de la Generalitat (Vicenç Guarner i Josep Guarner).

Alguns dies després, el 31 de juliol, Companys va formar un govern de la Generalitat encara sense anarquistes, a base sobretot d'ERC: Companys president, Casanovas conseller primer i vuit consellers del mateix partit (Espanya, Gassol, Mestres, Puig i Ferrater, Prunés, Quero, Rouret i Tarradellas), amb tres del PSUC (Comorera, Ruiz i Vidiella), un d'Acció Catalana Republicana (Martí Esteve) i un de la Unió de Rabassaires (Calvet). El Comitè Central de les Milícies Antifeixistes, en el qual dominaven els de la CNT-FAI, estava teòricament subordinat a aquest govern de la Generalitat, però de fet era a l'inrevés. En principi, la seva missió era de reorganitzar i coordinar les columnes que anaven al front d'Aragó, però en realitat exercia el seu poder sobre les patrulles de control. Hi havia el govern teòric de la Generalitat, que publicava decrets al seu Butlletí Oficial, però el poder real l'exercia aquell Comitè. Una situació una mica comparable a la que es donava a l'altra banda, on la Junta de Defensa de Burgos també anava publicant decrets al Butlletí Oficial, però Franco, afegit a la darrera hora a la conspiració i que encara no formava part de la Junta de Defensa, des del Marroc primer i des d'Andalusia després, es presentava a Hitler i a Mussolini com a cap suprem del moviment militar i obtenia la seva ajuda, donava ordres a Mallorca, i enviava proclames a totes bandes, fins que la Junta el va elegir Generalíssim i cap del govern.

García Oliver, a les seves memòries, es penedeix d'haver acceptat la proposta de Companys i diu que havien d'haver pres tot el poder i proclamar la revolució llibertària, prescindint de la Generalitat. Què hauria passat si el president Companys, veient-se impotent per dominar la situació, hagués fugit (com van haver de fer alguns dels seus col·laboradors), o simplement no hagués agafat el toro per les banyes convocant els dirigents anarquistes? De fet, Companys, a través del Comitè, va començar lentament a embolicar els anarquistes en la teranyina institucional, a sotmetre els incontrolats i a disminuir els crims. Per això no és just dir que Companys i el Govern de la Generalitat eren responsables dels assassinats, incendis i robatoris que es cometien perquè del Comitè Central de les Milícies Antifeixistes, que suposadament formava part de la Generalitat, sortien ordres de registre i empresonament i execucions.

No van ser només els de la CNT-FAI els responsables dels crims. També hi van intervenir patrulles més o menys controlades per altres partits: el POUM sobretot, però també el PSUC i ERC, però la prova que els qui tenien més força eren els anarquistes és que van exigir a Companys que tragués del Govern els comunistes del PSUC, i en efecte desapareixen en el govern del 6 d'agost.

Un pas important va ser el nou govern, format el 26 de setembre, del qual Companys va aconseguir que, contra els seu principi de l'acció directa, en formessin part tres anarquistes de la CNT (Garcia Birlan, Josep Juan i Porqueras), amb, altra vegada dos comunistes del PSUC (Comorera i Valdés), un del POUM (Nin), continua Calvet de la Unió de Rabassaires, i quatre d'ERC (Companys president, Tarradellas Conseller Primer i Finances, Artemi Aiguader de Seguretat Interior i Gassol de Cultura). Díaz Sandino, comandant d'Aviació, independent, serà conseller de Defensa, però el secretari general de la Conselleria, l'anarquista Garcia Oliver, mana més que el conseller, perquè controla directament tant l'exèrcit del front d'Aragó com les forces militars o paramilitars de la rereguarda. L'endemà, el 27 de setembre, Companys pot dissoldre el Comitè Central de Milícies Antifeixistes. Els fronts ja s'han definit i estabilitzats i les atribucions militars del Comitè passen a la conselleria de Defensa. Les columnes de milicians, encara que els anarquistes, per principi, eren contraris a qualsevol exèrcit, van ser militaritzades i subordinades a la Conselleria de Defensa o integrades en l'exèrcit republicà, i les patrulles de control van passar a dependre d'un nou organisme, la Junta de Seguretat Interior de Catalunya, però el conseller Artemi Aiguader té menys poder que el seu secretari general, Aurelio Fernández, i el cap de les patrulles de control, Dionisio Eroles. Dos anarquistes nefastos, però amb els quals havia de tractar la Generalitat si volia aconseguir alguna cosa de les patrulles de control; per exemple, aturar la matança dels Germans Maristes.

Les tensions entre les diferents tendències presents en el govern fa necessària una remodelació, el 17 de desembre. El primitiu conseller de Governació, Josep M. Espanya, ja havia hagut de fugir a França, amenaçat de mort per salvar eclesiàstics i altres persones amenaçades, i també el capità Frederic Escofet, Comissari d'Ordre Públic (que va dir que no volia ser comissari del desordre públic), i ara ho ha hagut de fer, pel mateix motiu, el de Cultura, Ventura Gassol. ERC manté les mateixes carteres, però la CNT passa de tres a quatre i el PSUC de dos a tres. Podria semblar que els anarquistes incrementen el seu poder, però els seus dirigents es troben cada cop més implicats en el govern de la Generalitat, enfrontats a tots els altres, que sumats són més que ells.

Que aquesta tàctica de Companys es traduïa en un millorament de la situació, ho reconeixen de diverses bandes. Especialment important és el testimoniatge de Mn. Josep Sanabre, que en el seu *Martirologio de la Iglesia en la diócesis de Barcelona durante la persecución religiosa 1936-1939*, publicada en una època tan primerenca com el 1943, en plena histèria dels "caídos por Dios y por España", quan oficialment es deia que la persecució no havia minvat fins que van arribar les tropes de Franco, ell reconeix honradament una millora

progressiva. Quan vaig començar els meus treballs sobre aquest tema em va rebre al seu despatx de l'Arxiu Diocesà de Barcelona i em va donar un exemplar del seu llibre, tot fent-me notar que el més important de l'obra és la gràfica del final, amb la distribució de víctimes per mesos. La quasi totalitat són dels tres primers mesos. En aquests primers moments, els sacerdots són agafats i liquidats sense cap formalitat. A partir del setembre, la creació dels Tribunals Populars comporta un començ de garanties jurídiques, amb la possibilitat de presentar testimonis i altres proves de descàrrec, i els sacerdots i religiosos – continua Sanabre – són generalment condemnats a penes de presó. A partir dels fets de maig de 1937, quan els anarquistes perden el poder, reconeix Sanabre que no sols "és indiscutible que va cessar l'assassinat dels nostres companys de sacerdoci" (amb alguna excepció puntual) sinó que la quasi totalitat dels que estaven empresonats van ser alliberats. Així i tot, cal dir que la persecució religiosa continuava, perquè les disposicions antireligioses no havien estat derogades. Finalment, amb la desfeta de l'exèrcit republicà i la retirada del gener i febrer del 1939 es produeixen desordres amb noves víctimes, la més famosa de les quals seria el bisbe Polanco. No es pot negar la tragèdia de les matances de l'estiu del 1936, però és confusionari pretendre que el terror va durar tota la guerra.

El 24 d'agost de 1936, quan feia només un mes de la revolta, Queipo de Llano, en una de les seves *charlas* per ràdio Sevilla, deia de Companys: "Ha dejado salir de Barcelona a más de cinco mil hombres de derecha, lo cual ha de aminorar sin duda la responsabilidad que pesa sobre él. ¡Dios se lo tenga en cuenta!". Déu certament li haurà tingut en compte, però Franco no.

A l'Arxiu Central de l'Estat Italià, entre els documents del Ministeri de la Marina, vaig poder localitzar els telegrams que el cònsol a Barcelona, Carlo Bossi, i alguns comandants dels vaixells de guerra italians que hi havia al port de Barcelona enviaven a Roma. El 5 d'octubre el comandant del creuer Eugenio di Savoia deia: "Aquest matí a les dotze Conseller Cultura Ventura Gassol en nom del cap del Govern Companys i el Conseller de l'Interior Artemi Aiguader han retornat la visita [...]. Els Consellers asseguren que ben aviat el govern de Companys portarà la tranquil·litat a Catalunya". El 8 d'octubre el cònsol Bossi telegrafiava: "La situació general a Catalunya sembla almenys exteriorment més normal a conseqüència de l'esforç del nou govern de la Generalitat per controlar els elements extremistes. El nou Ministre de l'Interior Aiguader repetidament m'ha assegurat que en endavant l'ordre es va restablint i que la vida i els interessos estrangers seran protegits amb particular cura".

Un telegrama del 4 de setembre del ministre d'Afers Estrangers italià, Ciano, a l'ambaixador italià prop de la Santa Seu incloïa un extens fragment del report que el cònsol Bossi li havia enviat sobre el salvament d'eclesiàstics, amb més detall que en els lacònics telegrams. Descriu minuciosament, però a la seva manera, l'evacuació del cardenal Vidal i Barraquer, amb "les negociacions llargues i difícils per mi mantingudes per obtenir l'alliberament del Cardenal. Finalment, gràcies a una gestió practicada amb la màxima energia prop d'aquest Ministeri [Conselleria] de l'Interior, vaig aconseguir que em fos lliurat

el Cardenal, juntament amb el bisbe de Tolosa [Tortosa] i el canonge Vildarich i, avançada la nit, quan encara continuaven els dispars, acompanya els esmentats prelats a l'andana exterior de la Base Naval, on esperava la llanxa de la nau reial Fiume, en la qual es van instal·lar; a bord, vaig confiar els esmentats prelats a la cura de l'Almirall Goiran”.

Sobre els sacerdots i religiosos evacuats Bossi testimoniava els esforços de la Generalitat i alhora les dificultats que els anarquistes li posaven: “El moviment revolucionari de Catalunya, per l'estil dels anteriors moviments rojos espanyols, ha pres immediatament un caràcter violentament antireligiós i particularment anticatòlic. Des de fa mes d'un mes la cacera del sacerdot i de la monja, la destrucció de les esglésies amb foc, la violació de les tombes de religiosos estan a l'ordre del dia. Es pot afirmar que ni un sol dels sacerdots caiguts en mans de les turbes anarco-comunistes va salvar la vida. La majoria foren morts entre les més horribles tortures. No causa per tant meravella que milers de religiosos espanyols s'hagin adreçat al Consolat General d'Itàlia demanant de ser transportats a lloc segur. He mirat d'afavorir per tots els mitjans l'èxode d'aquetes pobres criatures amenaçades, tot actuant d'altra banda de la manera internacionalment més correcta i sense comprometre l'Oficina Reial [el Consolat] davant les autoritats locals.

En un primer temps aquesta obra de salvament va ser coronada per un gran èxit; aquest Ministre de l'Interior Senyor Espanya a petició meua concedia sense dificultat el passaport col·lectiu a les congregacions religioses que havien demanat la protecció italiana, tractant-se generalment d'ordes que tenien la Casa Mare a Itàlia, disposava d'un argument prou fort per afavorir llur èxode. Amb els primers vapors italians van partir, en efecte, prop de 700 religiosos dels més diversos ordes. Entre aquests senyalo: l'abat benedictí de la mil·lenària Cartoixa [sic] de Montserrat amb quasi tots els seus pares, les germanes salesianes de totes les cases de Barcelona, les germanes missioneres franciscanes, les germanes serventes de Maria, nombrosos pares cistercencs, etc. - A partir del principi del corrent mes [agost de 1936] l'expatriació dels religiosos va resultar cada vegada més difícil, fins a esdevenir avui quasi impossible (em remeto al meu telegrama n . 119 de la data del 8 d'agost). De fet la concessió dels passaports depèn ara del Cap de la policia local capità Sanche [sic], comunista militant, que no està disposat facilitar l'èxode d'Espanya als elements 'reaccionaris', com en canvi feia – per bon cor – el Ministre Espanya. - En els límits del possible i amb la màxima cautela miro amb tot d'afavorir l'embarcament dels religiosos amenaçats, però em temo que, pel que em va comunicar el mateix ministre de l'Interior, l'èxode de comunitats senceres les exposaria a ser afusellades pels anarquistes durant el transport al moll. – Prego a V. E. Que consideri si no és el cas de posar en coneixement de la Secretaria d'Estat Vaticana l'obra exercida a favor dels religiosos per aquesta Reial Oficina.”.

La Santa Seu havia demanat al govern italià que procurés salvar els sacerdots i religiosos perseguits, i Mussolini tenia interès per, almenys en això, complaure el Papa, amb el qual tenia cada cop més problemes, ja que Pius XI es queixava

que el règim feixista posava obstacles a l'actuació de l'Acció Catòlica, i Mussolini afirmava que l'Acció Catòlica era el braç polític del Vaticà i s'interferia en les competències del govern. Com veiem per aquests informes i telegrames, el Vaticà estava assabentat pel govern italià dels esforços humanitaris de la Generalitat, però mai no els va reconèixer ni agrair.

Quan el 18 de novembre Hitler i Mussolini van reconèixer Franco, el cònsol italià va haver d'interrompre la seva labor humanitària. Va anar a Salamanca, on dirigia la propaganda italiana, i en algun moment d'absència de l'ambaixador el va suplir. Acabada la guerra li van retre un homenatge a Barcelona, a ell, però no a la Generalitat que permetia que sortissin tantes persones amenaçades, i fins als més perillosos els procurava passaport fals.

Segons una frase molt encertada de Josep Benet, "de l'altra banda no va sortir cap vaixell". És a dir, hi van haver alguns pocs casos individuals de persones que en poguessin sortir, per raons especialíssimes, com és ara l'intercanvi d'un aviador alemany o italià caigut. En canvi, segons la documentació de la prefectura de policia de Gènova, el 28 d'agost ja havien desembarcat allí 11.840 pròfugs procedents d'Espanya, quasi tots de Barcelona. També els vaixells francesos van transportar molts fugitius, sempre amb passaport facilitat per la Generalitat. Una publicació oficial del consolat francès de Barcelona, acabada la guerra, enumera nominalment 6.630 persones evacuades en vaixells francesos, sense comptar els que passaven la frontera en tren, per carretera o en avió. En aquella llista hi ha 2.142 religioses i 686 nens. En una llista especial enumeren 515 persones, evacuades entre juliol i desembre de 1936, que per la seva condició especialment perillosa es van haver d'embarcar en vaixells de guerra i en forma especialment discreta: "Generals, caps i oficials de l'Exèrcit i de l'Armada, alts funcionaris, polítics destacats, eclesiàstics, els seus familiars, etc."

El falangista Josep M. Fontana deia en el seu llibre *Los catalanes en la guerra de España*: "Yo no he comprendido nunca la relativa facilidad con que hasta principios de 1937 pudo escaparse la gente embarcándose provista de documentación falsa" (p. 127). Ell mateix va fugir amb un passaport fals (p. 128). No s'explica el perquè, però creu que en tot cas no va ser per compassió o humanitat. Els de la Generalitat, segons ell, eren absolutament inhumans. Antonio Montero Moreno (actualment bisbe emèrit de Badajoz), en el seu famós llibre *Historia de la persecución religiosa en España 1936-1939*, també reconeix que Barcelona era el lloc d'on més fàcilment es podia fugir a l'estranger, i per això des de Madrid o d'altres bandes de la zona republicana els perseguits procuraven venir-hi per embarcar-se.

Davant d'aquests testimoniatges, hem de qualificar de falsa i de greument calumniosa l'afirmació que feia el cardenal Gomà en una carta al Secretari d'Estat, cardenal Pacelli, el 12 de desembre d'aquell any 1936: "La otra excepción [excepció a la matança generalitzada de sacerdots i religiosos; la primer excepció és la d'Euskadi] es la del favor que la Generalitat de Catalunya, formada por hombres de izquierda, ha prestado a varios sacerdotes de aquella

región, librándolos de una muerte segura. Es una obra buena, hecha por los fines políticos que es de suponer, por cuanto la designación previa de los que debían ser salvados, aparte de consideraciones de carácter personal, fue una verdadera selección de clérigos fautores de tendencias más o menos separatizantes”.

El cardenal Gomà deia que els salvament s’havien fet exclusivament a favor de clergues separatistes. El falangista Fontana creu que ho feien per qualsevol raó, menys per humanitat o compassió. El cònsol feixista reconeix que es fa “per bon cor”.

El tens pols de Companys amb els anarcosindicalistes s’anava decantant, lentament, a favor de la legalitat, amb un progressiu millorament de la seguretat ciutadana i també de la situació militar, quan el conseller de Seguretat, Artemi Aiguader, es va excedir en el seu zel i el 3 de maig de 1937 va ordenar l’ocupació de la Telefònica, a la plaça de Catalunya, que des del 19 de juliol estava en poder els anarquistes, que controlaven totes les conferències i si els semblava bé les tallaven, ni que fos el president Azaña que parlava amb el seu cunyat Rivas Chérif. [Eusebi Rodríguez Salas](#), comissari d’ordre públic de la [Generalitat de Catalunya](#) i militant del [PSUC](#), va irrompre amb 200 policies d’assalt a l’edifici de la [Telefònica](#) i van dir als oficinistes que llencessin les armes i que aixequessin les mans, però per sorpresa dels policies van trobar resistència armada.

Els anarquistes van fer córrer la veu i en poques hores [Barcelona](#) es va omplir de barricades i va començar una batalla campal entre el guàrdies d’assalt, els militants armat d’Estat Català i del PSUC, d’una banda, i de l’altra els anarquistes i el POUM. Les divisions anarquistes que combatien a l’Aragó amenaçaven amb abandonar el front i acudir en socors dels companys de Barcelona, però els seus dirigents més responsables, com Frederica Montseny i el mateix Garcia Oliver, els exhortaven a cessar els combats. De fet, el dia 7 al vespre ja estava pràcticament resolt el conflicte quan van arribar de València uns 5.000 guàrdies d’assalt i carrabiners enviats per Negrín, que van acabar de restablir la pau, però alhora van buidar de les seves principals competències la Generalitat i, com diria més tard Companys, la van deixar reduïda a una Diputació Provincial. Ja el dia 6 el govern de la República havia declarat que es feia càrrec dels serveis d’Ordre Públic a Catalunya, i el 14 va assumir les funcions de les Conselleries de Defensa i de Governació. Negrín, que el 17 de maig desbancava Largo Caballero i presidia un nou govern, va emprendre una enèrgica política de centralització de l’exèrcit i de les indústries de guerra. S’ha de confiar dels comunistes, perquè la Unió Soviètica és l’únic país que ajuda eficaçment la República. Per estrany que pugui semblar, quan manen els comunistes la gent de dretes comencen a respirar. S’han acabat els registres domiciliaris de les patrulles, les detencions arbitràries, les presons clandestines i els assassinats indiscriminats, amb persones que desapareixen i més tard es troben en una cuneta de la Rabassada, o al dipòsit de cadàvers del Clínic. Comença un altre terror, el del S.I.M., la policia secreta dirigida per agents soviètics, amb les terribles txeques, però ara ja no es persegueixen els

capellans, sinó els espies i la cinquena columna. Fins i tot Negrín, i més encara el seu ministre de Justícia, el catòlic nacionalista basc Manuel de Irujo, volen restablir el culte públic. Negrín, per desfer la mala imatge que a l'estranger havia creat la persecució religiosa, i també perquè si s'obrien les esglésies es podrien prohibir les misses domèstiques, que lògicament aplegaven gent que resaven per l'arribada de Franco. Irujo no es mou per oportunisme, sinó per les seves conviccions religioses i democràtiques, que el porten a negociar amb el P. Josep M. Torrent, vicari general de la diòcesi de Barcelona, i amb els dirigents d'Unió Democràtica com a intermediaris.

És un fet innegable que si no es van reobrir esglésies abans de l'arribada de l'exèrcit franquista va ser perquè el P. Torrent ho va prohibir, fins i tot per escrit, probablement perquè li semblava una maniobra purament propagandística, i potser també per temor, quan arribessin els nacionals, a una repressió com la que havia patit el clergat basc. Però el P. Torrent mantenia relacions amb les autoritats de la República i de la Generalitat. Un certificat seu que algú era clergue era reconegut pel ministeri de Defensa per eximir-lo de serveis d'armes i destinar-lo a Sanitat o a serveis auxiliars, i Rafael Tasis, que era director dels serveis correccionals de la Generalitat, li va enviar el seu cotxe oficial per portar-lo a la presó de dones a confessar una condemnada a mort per espionatge, Carmen Tronchoni. Curiosament, després de l'ocupació de Barcelona el P. Torrent va exercir per un breu temps el seu càrrec de vicari general però va ser totalment ignorat per les noves autoritats i es va assabentar per la premsa que ja no era l'autoritat diocesana perquè el bisbe Díaz Gómara havia estat nomenat Administrador Apostòlic de Barcelona. Segons la versió oficial, que la persecució havia durat tota la guerra, no es podia admetre que les autoritats republicanes l'haguessin respectat: si sabien on era, l'havien d'haver assassinat.

Cap al final de la guerra, quan els d'Unió Democràtica, vista la posició negativa del P. Torrent, feien d'intermediaris entre Negrín i el Dr. Salvador Rial, Vicari general de Vidal i Barraquer a Tarragona, per a la creació del Comissariat de Cultes de la República, Maurici Serrahima, no volent que la Generalitat fos marginada, a primers de novembre de 1938 en va anar a parlar-ne amb el president Companys. Aquest s'hi va mostrar plenament d'acord i li va dir que ell no era catòlic, però que creia en un Déu, i que desitjava que cadascú pogués practicar lliurement la seva religió. O sigui, quasi les mateixes paraules que tres mesos abans de la guerra havia dit a Ossorio y Gallardo, el dia de sant Jordi de 1936. Serrahima li va treure el tema dels disbarats comesos l'estiu del 36, i Companys va respondre: "Serrahima, vostè ha de reconèixer que la situació en aquells moments era molt difícil".

Coll i Alentorn em va assegurar que sempre que havien acudit a Companys per salvar algú, els va atendre i els va resoldre el cas, encara que algun cop els ho feia guiar una mica i fins deia, fent broma: "Voleu dir que no convindria esbandir-ne algun?". Però els salvava tots. Ara bé: aquestes intervencions havien de ser puntuals i quasi secretes. Quan el 17 de desembre de 1936 la *Solidaridad Obrera*, diari dels anarquistes, va amenaçar de mort Carrasco i

Formiguera, Companys i Tarradellas, tot i que valoraven altament els serveis que prestava a la Conselleria de Finances, es van veure impotents per assegurar la seva protecció i el van haver d'enviar a Bilbao, com a delegat de la Generalitat a Euskadi. En un segon viatge seria detingut, processat i afusellat.

Un altre exemple de les limitacions amb què Companys topava és la seva coneguda intervenció per salvar el cardenal Vidal i Barraquer i el seu secretari, el Dr. Viladrich. Els havia detingut una patrulla de la FAI de l'Hospitalet de Llobregat, que l'haurien assassinat si al seu torn no haguessin estat detinguts per una patrulla del Comitè de Montblanc. El diputat Soler i Pla, que tantes vides i edificis sagrats va salvar (entre ells, Montserrat), assabentat, va anar a Montblanc amb mossos d'esquadra i va reclamar que li lliuressin els dos eclesiàstics presos. Els del comitè de Montblanc van exigir una ordre escrita del president, i Companys la va escriure. Algú havia posat en dubte aquesta intervenció de Companys, però el fill d'un dels membres del comitè de Montblanc l'havia conservada i no fa molt la va lliurar a la família del cardenal. El document és ben característic de la situació. No és cap paper dels habitualment emanats de la Presidència de la Generalitat, ni té cap encapçalament oficial. És un paper en blanc, tot ell de la mà de Companys, signat per ell, simplement amb un segell de la Conselleria de Governació. Diu: "En nom del govern de la Generalitat ordeno que el doctor [no diu cardenal] Vidal i Barraquer i el seu acompanyant [no diu que sigui canonge] s'han entregats al dador, i restin presoners a disposició del govern de la Generalitat. – 24 juliol 1936. – Lluís Companys." No diu que els vol alliberar perquè no són feixistes, sinó que restaran presoners de la Generalitat.

Com he dit, l'intent de prendre la Telefònica als anarquistes, que semblava que havia de ser un gran pas en la recuperació del poder per la Generalitat, va ser, efectivament, després dels fets de maig, una gran millora en l'ordre públic i la fi de les activitats arbitràries de la CNT-FAI, però alhora va ser ocasió d'arrabassar Negrín a Companys l'ordre públic, les atribucions militars, les indústries de guerra i altres competències, de manera que la Generalitat va quedar convertida en una façana sense casa al darrere. I és aleshores quan es produeix en el president Companys un gran canvi que ja havia començat abans, però ara es precipita. Em refereixo a la seva plena catalanització.

Companys va ser sempre català, però al principi no era gens catalanista. En els primers anys de la seva actuació política era republicà i sindicalista. Esteve Albert assegurava que quan el 1920 Carrasco i Formiguera, que ja aleshores s'havia fet conèixer com a nacionalista radical, va ser elegit regidor de l'Ajuntament de Barcelona com a independent en una llista de la Lliga, Companys li barrava físicament el pas i no li deixava ocupar el seu escó si no cridava abans "Viva España!". Si l'anècdota és certa, i no em sembla pas impossible, voldria dir que Companys no sols no era aleshores catalanista, sinó que era anticatalanista.

La insurrecció del 6 d'octubre de 1934, que és el que els historiadors espanyols més li han retret com a separatisme, va ser tot el contrari: va ser jugar-se la

modesta autonomia que aleshores tenia Catalunya a la carta de les esquerres espanyoles, que públicament havien dit que trencaven tota relació amb les institucions republicanes per un motiu ben poc democràtic: perquè havien entrat en el govern dos ministres del partit que tenia més diputats, la CEDA. La proclama de Companys exclouia explícitament el separatisme. Declarava l'Estat Català dins de la República Federal Espanyola i invitava, deia, "els dirigents de la protesta general contra el feixisme", o sigui les esquerres espanyoles, a "establir a Catalunya el Govern provisional de la República, que trobarà en el nostre poble català el més generós impuls de fraternitat en el comú anhel d'edificar una República Federal lliure i magnífica". El que va succeir va ser que la revolta de les esquerres de tot l'estat només es va produir a Catalunya i a Astúries, però la revolta era espanyola, per més que Companys hi sumés els que realment eren separatistes, com Dencàs i els altres d'Estat Català. És ben significatiu que Companys, que prou sabia que li retreien que era poc nacionalista, després de pronunciar la proclama, en retirar-se del balcó del Palau de la Generalitat, va dir als que l'envoltaven: "A veure si ara encara direu que no sóc catalanista!".

Notaré, amb tot, que la República Federal que Companys proposava a les esquerres ho era realment, de federal, perquè partia d'un Estat Català que s'acabava de proclamar independent. No era com el pseudofederalisme que alguns ara propugnen, i que en realitat només vol dir un autonomisme amb una mica més d'atribucions, perquè per a federar-se s'ha de ser prèviament independent, tal com per casar-se s'ha de ser solter.

En la solemne sessió oficial d'homenatge de la Generalitat al president Companys, el 1990, en el cinquantè aniversari del seu afusellament, després d'una magnífica conferència de l'historiador Josep Benet, el president Pujol va pronunciar unes paraules que no se m'han oblidat més. Es va referir a la discutida qüestió del catalanisme de Companys, i va dir que és evident que en aquest punt hi va haver en ell una evolució. Com es va produir l'evolució? Doncs bé: Jordi Pujol va dir aquell vespre que a Companys li va passar amb Catalunya el que de vegades ens passa a nosaltres amb els nostres pares: que no els coneixem i estimem a fons fins que veiem que se'ns en van. Companys coneix i estima de debò Catalunya quan la veu ocupada pels guàrdies d'assalt i carrabiners de Negrín, privada de l'autogovern i de la gestió de la guerra tot i haver estat fidel ala República, bombardejada, famolenca i finalment exiliada: exiliades les institucions, i també uns centenars de milers de catalans internats en aquells miserables camps de la Catalunya nord, que li enviaven centenars de cartes patètiques, que es van conservar amb altres documents de la Generalitat gràcies als bascos, i que ara són a l'Arxiu Nacional de Catalunya. Per no abandonar aquells pobres internats en aquells camps infames, i per no abandonar el seu fill internat en una clínica mental, Companys va declinar les possibilitats que se li oferien de traslladar-se a l'anomenada França lliure, a Anglaterra o a Amèrica Llatina, fora de l'abast de la Gestapo i de la policia franquista, i així arribarà a morir cridant de tot cor: "Per Catalunya!"

No em puc allargar en la narració del procés contra Companys, que, com amb tota raó s'ha dit, va ser un procés a Catalunya. La seva captura i trasllat a Madrid, més que una extradició legal, va ser un segrest mafiós, i el seu procés una farsa d'aquelles que comencen amb la sentència ja feta. Per això no pararem de reclamar que es reconegui de manera pública i solemne la seva nul·litat.

Hilari Ragué
Abril de 2010